NCERT Archive

SOLUTIONS BOOK

# CLASS 6

## Sanskrit · Deepakam

CHAPTER 7

## शूराः वयं धीराः वयम्

Complete Exercise Solutions · सम्पूर्ण अभ्यास-समाधान

पाठगतप्रश्नः | वयम् अभ्यासं कुर्मः | योग्यताविस्तरः | परियोजनाकार्यम्

# Contents

Class 6 Sanskrit · Deepakam · Chapter 7 — शूराः वयं धीराः वयम्

IN
पाठगतप्रश्नः
1 question · Q1
3

EX
वयम् अभ्यासं कुर्मः
8 questions · Q1 Q2 Q3 Q4 Q5 Q6 Q7 Q8
4

YV
योग्यताविस्तरः
4 activities · A1 A2 A3 A4
14

PR
परियोजनाकार्यम्
3 questions · Q1 Q2 Q3
19

Every question is followed by its answer. Question numbers above are clickable and the PDF bookmarks panel lets you jump to any exercise set or question.

The word-meaning tables of the lesson (pp. 80–81) already give Hindi and English meanings; their column "मातृभाषया अर्थं लिखन्तु" is for each student's own mother tongue.

हिन्दी: प्रत्येक प्रश्न के बाद उसका उत्तर दिया गया है। ऊपर प्रश्न-संख्याओं पर क्लिक करके सीधे वहाँ जाया जा सकता है। पाठ की शब्दार्थ-तालिकाओं (पृ. 80–81) में हिन्दी और अंग्रेज़ी अर्थ पहले से दिए हैं; "मातृभाषया अर्थं लिखन्तु" स्तम्भ प्रत्येक विद्यार्थी की अपनी मातृभाषा के लिए है।

NCERT Archive

IN

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 7

# पाठगतप्रश्नः

Solutions · 1 question · समाधान · १ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

**छात्राः ! "शूरा वयं धीरा वयम्" अत्र 'वयम्' इति शब्दः केषां कृते प्रयुक्तः ?**

पृ. 77 · p. 77 — संवादः (teacher's question in the opening dialogue)




Illustration from the textbook, p. 77 · पाठ्यपुस्तक, पृ. 77

ANSWER उत्तर

(क) 'वयम्' इति शब्दः भारतीयानां कृते प्रयुक्तः ।

The word 'vayam' (we) is used for the Indians (Bharatiyas) · 'वयम्' (हम) शब्द भारतीयों के लिए प्रयुक्त हुआ है

p. 77 — the students' reply in the dialogue, confirmed by the teacher ("सत्यम्"); see also p. 81, भावार्थ

**Here 'वयम्' is the first-person plural pronoun (अस्मद्, प्रथमा विभक्तिः, बहुवचनम्) — see the table on p. 82.**

हिन्दी: 'वयम्' उत्तम पुरुष बहुवचन सर्वनाम (अस्मद्, प्रथमा विभक्ति, बहुवचन) है — पृ. 82 की सारणी देखें।

NCERT Archive

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 7

EX

# वयम् अभ्यासं कुर्मः

Solutions · 8 questions · समाधान · ८ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

**१. एतत् सम्पूर्णं गीतं सस्वरं गायन्तु, लिखन्तु, कण्ठस्थं च कुर्वन्तु ।**

ANSWER उत्तर

This is a practical (activity) question: the answer is to perform the three tasks with the complete song printed on pp. 78–80 (five verses, each followed by the refrain). The steps are:

हिन्दी: यह क्रियात्मक प्रश्न है — पृ. 78–80 पर छपे पूरे गीत (पाँच श्लोक, प्रत्येक के बाद टेक) पर तीनों कार्य करने हैं । चरण:

(क) सस्वरं गायन्तु ।

Sing aloud, with melody (svara), all five verses together with the refrain · पाँचों श्लोक टेक सहित सुर में गाएँ

pp. 78–80 — verses ॥१॥ to ॥५॥

(ख) लिखन्तु ।

Write the whole song neatly in the notebook, keeping the verse numbers ॥१॥– ॥५॥ and the refrain · श्लोक-संख्या और टेक सहित पूरा गीत सुलेख में लिखें

Check spellings against the printed text · वर्तनी पुस्तक से मिलाएँ

(ग) कण्ठस्थं च कुर्वन्तु ।

Memorise one verse at a time; first understand it with the word-meaning tables (pp. 80–81) and the भावार्थ (p. 81) · पहले शब्दार्थ-सारणी (पृ. 80–81) और भावार्थ (पृ. 81) से अर्थ समझें, फिर एक-एक श्लोक कण्ठस्थ करें

pp. 80–81

**Structure of the song: verses 1–4 praise the Indians' qualities (courage, determination, service, fearlessness); verse 5 is a prayer to God for bright victory.**

हिन्दी: गीत की संरचना — श्लोक 1–4 में भारतीयों के गुण (शौर्य, दृढ़ता, सेवा, निर्भयता) हैं; श्लोक 5 में ईश्वर से उज्ज्वल विजय की प्रार्थना है ।

NCERT Archive

**QUESTION 2 प्रश्न 2**

**२. पाठस्य आधारेण प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखन्तु —**
**(क) शूराः के ?**
**(ख) वयं कीदृशमानसाः स्मः ?**
**(ग) वयं कीदृशचिन्तकाः स्मः ?**
**(घ) वयं कुत्र अतिनिश्चलाः स्मः ?**
**(ङ) वयं विजयार्थिनः कुत्र यामः ?**

**ANSWER उत्तर**

**(क)** भारतीयाः
Indians (Bharatiyas) · भारतीय
p. 77 — "वयं भारतीयाः शूराः वीराः च"; p. 81 भावार्थ

**(ख)** दृढमानसाः
Strong-minded, determined · दृढ मन वाले
p. 78 — verse 2; p. 80 — दृढमानसाः = दृढचित्ताः

**(ग)** शुभचिन्तकाः
Well-wishers (who think of the good of all) · शुभचिन्तक (सबका भला चाहने वाले)
p. 78 — verse 2; p. 81 भावार्थ — सर्वेषां शुभचिन्तनं कुर्मः

**(घ)** विजये
In victory (never wavering in the matter of victory) · विजय में (अटल)
p. 79 — verse 3

**(ङ)** समराङ्गणम्
To the battlefield · युद्धक्षेत्र में / को
p. 79 — verse 4; p. 81 — समराङ्गणम् = युद्धक्षेत्रम्

NCERT Archive

**QUESTION 3 प्रश्न 3**

**३. उदाहरणानुसारम् अधोलिखितानां पदानां वचनपरिवर्तनं कुर्वन्तु —**

**(क) शूराः वयम् = शूरः अहम्  वीराः वयम् = .....**

**(ख) ..... = बलशालिनः  ..... = जयगामिनः**

**(ग) दृढमानसाः = .....  प्रियसाहसाः = .....**

**(घ) ..... = अतिभावुकाः  शुभचिन्तकाः = .....**

**(ङ) धनकामना = .....  वञ्चना = .....**

**(च) ..... = वर्चस्स्वलाः  ..... = अतिनिश्चलाः**

**ANSWER उत्तर**

Rule used: 'वयम्' (we) is plural and 'अहम्' (I) is singular, so the describing word also changes from plural to singular: masculine -आः → -अः (शूराः → शूरः); words ending in -इनः → -ई (बलशालिनः → बलशाली); feminine -आः ↔ -आ.

हिन्दी: 'वयम्' बहुवचन तथा 'अहम्' एकवचन है, इसलिए विशेषण भी बहुवचन से एकवचन में बदलता है: -आः → -अः; -इनः → -ई; स्त्रीलिङ्ग -आः ↔ -आ ।

(क) वीराः वयम् = **वीरः अहम्**

We (are) brave → I (am) brave · हम वीर → मैं वीर

शूराः वयम् = शूरः अहम् (given in the book as the example · पुस्तक में उदाहरण के रूप में दिया है)

p. 78 — verse 1

(ख) **बलशाली अहम्** = बलशालिनः (वयम्)

I (am) strong → we (are) strong · मैं बलवान् → हम बलवान्

p. 78 — verse 1

**जयगामी अहम्** = जयगामिनः (वयम्)

I (am) a winner (heading for victory) → we · मैं विजय की ओर जाने वाला → हम

p. 78 — verse 1

(ग) दृढमानसाः (वयम्) = **दृढमानसः अहम्**

We (are) determined → I (am) determined · हम दृढ मन वाले → मैं दृढ मन वाला

p. 78 — verse 2

प्रियसाहसाः (वयम्) = **प्रियसाहसः अहम्**

We (are) brave-loving → I (am) · हम साहसी → मैं साहसी

p. 78 — verse 2

(घ) **अतिभावुकः अहम्** = अतिभावुकाः (वयम्)

I (am) very sensitive/emotional → we · मैं अति भावुक → हम

p. 78 — verse 2

NCERT Archive

शुभचिन्तकाः (वयम्) = **शुभचिन्तकः अहम्**
We (are) well-wishers → I (am) a well-wisher · हम शुभचिन्तक → मैं शुभचिन्तक
p. 78 — verse 2

(ङ) धनकामना = **धनकामनाः**
desire for wealth → desires for wealth · धन की कामना → धन की कामनाएँ
p. 79 — verse 3; p. 86 — कामना / कामने / कामनाः

वञ्चना = **वञ्चनाः**
deceit → deceits · छल → छल (बहुवचन)
p. 79 — verse 3; p. 86 — वञ्चना / वञ्चने / वञ्चनाः

(च) **वर्चस्वलः अहम्** = वर्चस्वलाः (वयम्)
I (am) radiant → we (are) radiant · मैं तेजस्वी → हम तेजस्वी
The book prints "वर्चस्स्वलाः"; the correct spelling is वर्चस्वलाः (p. 80 table) · पुस्तक में छपा रूप "वर्चस्स्वलाः" है, शुद्ध रूप वर्चस्वलाः
p. 79 — verse 3

अतिनिश्चलाः (वयम्) = **अतिनिश्चलः अहम्**
We (are) very steadfast → I (am) · हम अति दृढ → मैं अति दृढ
p. 79 — verse 3

QUESTION 4 प्रश्न 4

**४. स्तम्भौ मेलयन्तु उत्तरं च लिखन्तु —**

| (अ) | (ब) |
|---|---|
| (क) गतभीतयो धृतनीतयो | शुभचिन्तका नियतम् |
| (ख) यामो वयं समराङ्गणं | सकलेश हे भगवन् ! |
| (ग) जगदीश हे ! परमेश हे ! | विजयार्थिनो बालाः |
| (घ) जयमङ्गलं परमोज्ज्वलं | दृढशक्तयो निखिलाः |
| (ङ) जनसेवका अतिभावुकाः | नो देहि परमात्मन् ! |
| (च) ऊर्जस्वला वर्चस्वला | अतिनिश्चला विजये |

ANSWER उत्तर

Each item of column (अ) is the first half of a line of the song, and its partner in column (ब) is the second half of the same line. The matching is found by checking the verse on pp. 78–80; the two halves are then written together in the "उत्तराणि" column, as in the book's example.
हिन्दी: स्तम्भ (अ) का प्रत्येक पद गीत की पंक्ति का पूर्वार्ध है और स्तम्भ (ब) में उसी पंक्ति का उत्तरार्ध है। पृ. 78–80 के श्लोकों से मिलान करके दोनों भाग साथ-साथ "उत्तराणि" में लिखें।

NCERT Archive

(क) (क) ⟶ दृढशक्तयो निखिलाः
Given in the book as the example (verse 4, line 1) · पुस्तक में उदाहरण के रूप में दिया है
p. 79 — verse 4, line 1

(ख) (ख) ⟶ विजयार्थिनो बालाः
"...we go to the battlefield, children who wish for victory" · युद्धक्षेत्र में जाते हैं — विजय चाहने वाले बालक
p. 79 — verse 4, line 2

(ग) (ग) ⟶ सकलेश हे भगवन् !
Prayer addressing God as Lord of the world, of the Supreme, of all · जगदीश, परमेश, सकलेश — ईश्वर को सम्बोधन
p. 80 — verse 5, line 1

(घ) (घ) ⟶ नो देहि परमात्मन् !
"...give us bright victory and welfare, O Supreme Soul!" · हे परमात्मन् ! हमें उज्ज्वल विजय और मङ्गल दीजिए
p. 80 — verse 5, line 2

(ङ) (ङ) ⟶ शुभचिन्तका नियतम्
"...servants of the people, very sensitive, certainly well-wishers" · जनसेवक, अति भावुक, निश्चित ही शुभचिन्तक
p. 78 — verse 2, line 2

(च) (च) ⟶ अतिनिश्चला विजये
"...energetic, radiant, very steadfast in victory" · ऊर्जस्वी, तेजस्वी, विजय में अति दृढ
p. 79 — verse 3, line 2

**Answer key (row of column (ब) in the order printed): (क) → 4th · (ख) → 3rd · (ग) → 2nd · (घ) → 5th · (ङ) → 1st · (च) → 6th.**

उत्तर-कुञ्जी: (क)–चौथा, (ख)–तीसरा, (ग)–दूसरा, (घ)–पाँचवाँ, (ङ)–पहला, (च)–छठा [स्तम्भ (ब) की पंक्ति, छपे क्रम में]।

NCERT Archive

QUESTION 5 प्रश्न 5

**५. उदाहरणानुसारम् अधोलिखितानां पदानां वचनपरिवर्तनं कुर्वन्तु —**

| | एकवचनम् | | बहुवचनम् |
|---|---|---|---|
| यथा – | शूरः | – | शूराः |
| (क) | धीरः | – | ..... |
| (ख) | ..... | – | वीराः |
| (ग) | जनसेवकः | – | ..... |
| (घ) | ..... | – | धनकामनाः |
| (ङ) | निखिलः | – | ..... |
| (च) | ..... | – | बालाः |

ANSWER उत्तर

Rule used: masculine words ending in -अः (प्रथमा) become -आः in the plural (शूरः → शूराः); feminine -आ becomes -आः (धनकामना → धनकामनाः). Going back from plural to singular reverses this.

हिन्दी: पुल्लिङ्ग शब्द -अः → -आः (बहुवचन); स्त्रीलिङ्ग -आ → -आः। बहुवचन से एकवचन में जाने पर यह उलट जाता है।

(क) धीरः – **धीराः**
steadfast (one) → steadfast (many) · धैर्यवान् → धैर्यवान् (अनेक)
p. 86 — table: धीरः / धीरौ / धीराः

(ख) **वीरः** – वीराः
brave (one) → brave (many) · वीर → वीर (अनेक)
p. 78 — verse 1

(ग) जनसेवकः – **जनसेवकाः**
servant of the people → servants of the people · जनसेवक → जनसेवक (अनेक)
p. 86 — table: जनसेवकः / जनसेवकौ / जनसेवकाः

(घ) **धनकामना** – धनकामनाः
desire for wealth → desires for wealth · धन की कामना → कामनाएँ
p. 86 — table: कामना / कामने / कामनाः

(ङ) निखिलः – **निखिलाः**
all (one) → all (many) · सम्पूर्ण → सब
p. 86 — table: निखिलः / निखिलौ / निखिलाः

NCERT Archive

(च) **बालः – बालाः**
child (one) → children · बालक → बालक (अनेक)
p. 86 — table: बालः / बालौ / बालाः

**QUESTION 6 प्रश्न 6**

**६. उदाहरणं दृष्ट्वा अधोलिखितानि पदानि परस्परं संयोज्य वाक्यानि रचयन्तु —**

| (अ) | (ब) |
|---|---|
| (क) छात्रः | पठामि |
| (ख) छात्रौ | पठसि |
| (ग) छात्राः | पठति |
| (घ) अहम् | पठन्ति |
| (ङ) आवाम् | पठथः |
| (च) वयम् | पठथ |
| (छ) त्वम् | पठतः |
| (ज) युवाम् | पठामः |
| (झ) यूयम् | पठावः |

Example in the book: छात्रः पठति · पुस्तक में उदाहरण: छात्रः पठति

**ANSWER उत्तर**

Rule used: the verb agrees with its subject in person and number (present tense):
हिन्दी: क्रिया कर्ता के पुरुष और वचन के अनुसार होती है (वर्तमान काल):

| | एकवचनम् | द्विवचनम् | बहुवचनम् |
|---|---|---|---|
| **प्रथम पुरुषः (he/she/they)** | छात्रः पठति | छात्रौ पठतः | छात्राः पठन्ति |
| **मध्यम पुरुषः (you)** | त्वं पठसि | युवां पठथः | यूयं पठथ |
| **उत्तम पुरुषः (I / we)** | अहं पठामि | आवां पठावः | वयं पठामः |

(क) छात्रः पठति
The student reads. · छात्र पढ़ता है।
given in the book as the example · पुस्तक में उदाहरण के रूप में दिया है

(ख) छात्रौ पठतः
The two students read. · दो छात्र पढ़ते हैं।
प्रथम पुरुष · द्विवचन

NCERT Archive

(ग) **छात्राः पठन्ति**
The students read. · सब छात्र पढ़ते हैं।
प्रथम पुरुष · बहुवचन

(घ) **अहं पठामि**
I read. · मैं पढ़ता / पढ़ती हूँ।
उत्तम पुरुष · एकवचन

(ङ) **आवां पठावः**
We two read. · हम दोनों पढ़ते हैं।
उत्तम पुरुष · द्विवचन

(च) **वयं पठामः**
We (all) read. · हम सब पढ़ते हैं।
उत्तम पुरुष · बहुवचन

(छ) **त्वं पठसि**
You read. · तुम पढ़ते / पढ़ती हो।
मध्यम पुरुष · एकवचन

(ज) **युवां पठथः**
You two read. · तुम दोनों पढ़ते हो।
मध्यम पुरुष · द्विवचन

(झ) **यूयं पठथ**
You (all) read. · तुम सब पढ़ते हो।
मध्यम पुरुष · बहुवचन

NCERT Archive

**QUESTION 7 प्रश्न 7**

**७. कोष्ठकात् उचितं पदं स्वीकृत्य रिक्तस्थाने लिखन्तु —**
**यथा – तद्, स्त्रीलिङ्गम्, प्रथमा विभक्तिः, एकवचनम् – सा (एषा/अहम्/सा)**
**(क) अस्मद्, प्रथमा विभक्तिः, एकवचनम् – ..... (वयम्/त्वम्/अहम्)**
**(ख) युष्मद्, प्रथमा विभक्तिः, द्विवचनम् – ..... (त्वम्/सः/युवाम्)**
**(ग) तद्, पुंलिङ्गम्, प्रथमा विभक्तिः, बहुवचनम् – ..... (एषः/ते/सा)**
**(घ) एतद्, नपुंसकलिङ्गम्, प्रथमा विभक्तिः, बहुवचनम् – ..... (एतानि/वयम्/तत्)**
**(ङ) एतद्, स्त्रीलिङ्गम्, प्रथमा विभक्तिः, एकवचनम् – ..... (अहम्/एषा/एतत्)**
**(च) तद्, स्त्रीलिङ्गम्, प्रथमा विभक्तिः, द्विवचनम् – ..... (ते/अहम्/एषा)**

**ANSWER उत्तर**

Rule used: the forms are read from the प्रथमा-विभक्तिः tables of तद्, एतद्, अस्मद् and युष्मद् (p. 82). अस्मद् and युष्मद् have the same forms in all three genders.

हिन्दी: पृ. 82 की तद्, एतद्, अस्मद्, युष्मद् की प्रथमा-विभक्ति सारणियों से रूप चुने जाते हैं। अस्मद् और युष्मद् के रूप तीनों लिङ्गों में समान होते हैं।

**यथा — सा**
given in the book as the example (तद्, स्त्रीलिङ्गम्, एकवचनम्) · पुस्तक में उदाहरण के रूप में दिया है
p. 82 — तद् स्त्रीलिङ्गम् — सा / ते / ताः

**(क) — अहम्**
I (1st person, singular) · मैं
p. 82 — अस्मद् — अहम् / आवाम् / वयम्

**(ख) — युवाम्**
You two (2nd person, dual) · तुम दोनों
p. 82 — युष्मद् — त्वम् / युवाम् / यूयम्

**(ग) — ते**
They (masculine, plural) · वे (पुल्लिङ्ग, बहुवचन)
p. 82 — तद् पुंलिङ्गम् — सः / तौ / ते

**(घ) — एतानि**
These (neuter, plural) · ये (नपुंसकलिङ्ग, बहुवचन)
p. 82 — एतद् नपुंसकलिङ्गम् — एतत् / एते / एतानि

**(ङ) — एषा**
This (feminine, singular) · यह (स्त्रीलिङ्ग, एकवचन)
p. 82 — एतद् स्त्रीलिङ्गम् — एषा / एते / एताः

NCERT Archive

(च) **ते**
Those two (feminine, dual) · वे दोनों (स्त्रीलिङ्ग, द्विवचन)
p. 82 — तद् स्त्रीलिङ्गम् — सा / ते / ताः

**QUESTION 8 प्रश्न 8**

**८. उदाहरणमनुसृत्य उचितेन पदेन रिक्तस्थानं पूरयन्तु —**
**यथा – नायिका नृत्यति । (नृत्)**
**(क) बालकः ..... (लिख्)**
**(ख) छात्रौ ..... (क्रीड्)**
**(ग) अहम् ..... (गच्छ्)**
**(घ) कविः ..... (रचय्)**
**(ङ) महिलाः ..... (वद्)**
**(च) देवाः ..... (आगच्छ्)**
**(छ) फलानि ..... (पत्)**
**(ज) गृहिण्यः ..... (उपविश्)**

**ANSWER उत्तर**

Rule used: add the present-tense ending to the root according to the subject — singular -ति / -मि, dual -तः, plural -न्ति (3rd person); with अहम् the ending is -मि (the final अ of the root becomes आ: गच्छ → गच्छामि); with a plural subject the ending is -न्ति.
हिन्दी: कर्ता के अनुसार धातु में वर्तमान-काल का प्रत्यय लगता है — एकवचन -ति / -मि, द्विवचन -तः, बहुवचन -न्ति; 'अहम्' के साथ -मि (धातु का अ → आ: गच्छ → गच्छामि)।

यथा नायिका **नृत्यति** ।
given in the book as the example · पुस्तक में उदाहरण के रूप में दिया है
p. 85

(क) बालकः **लिखति**
लिख् + ति · The boy writes. · बालक लिखता है।
p. 85 — एकवचन — 3rd person singular

(ख) छात्रौ **क्रीडतः**
क्रीड् + तः · The two students play. · दो छात्र खेलते हैं।
p. 85 — द्विवचन — 3rd person dual

(ग) अहं **गच्छामि**
गच्छ् + मि (अ → आ) · I go. · मैं जाता / जाती हूँ।
p. 85 — उत्तम पुरुष एकवचन

NCERT Archive

(घ) कविः **रचयति**
रचय् + ति · The poet composes. · कवि रचना करता है।
p. 85 — एकवचन — 3rd person singular

(ङ) महिलाः **वदन्ति**
वद् + न्ति · The women speak. · महिलाएँ बोलती हैं।
p. 85 — बहुवचन — 3rd person plural

(च) देवाः **आगच्छन्ति**
आगच्छ् + न्ति · The gods come. · देवता आते हैं।
p. 85 — बहुवचन — 3rd person plural

(छ) फलानि **पतन्ति**
पत् + न्ति · The fruits fall. · फल गिरते हैं।
p. 85 — बहुवचन — 3rd person plural

(ज) गृहिण्यः **उपविशन्ति**
उपविश् + न्ति · The housewives sit down. · गृहिणियाँ बैठती हैं।
p. 85 — बहुवचन — 3rd person plural

YV

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 7

# योग्यताविस्तरः

Solutions · 4 activities · समाधान · ४ गतिविधियाँ

ACTIVITY 1 गतिविधि 1

**१. गीतस्य रचनाकारः**

(Reading passage on the author of the song, pp. 85–86 · गीत के रचनाकार पर पठनांश)

ANSWER उत्तर

(क) रचनाकारः — श्रीधरः भास्करः वर्णेकरः
Author of the song: Shridhar Bhaskar Warnekar · गीत के रचनाकार: श्रीधर भास्कर वर्णेकर
p. 85

NCERT Archive

(ख) सुप्रसिद्धः आधुनिकः कविः
A very famous modern poet · अत्यन्त प्रसिद्ध आधुनिक कवि
p. 85

(ग) जन्म — महाराष्ट्रराज्ये नागपुरनगरे
Born at Nagpur, in the state of Maharashtra · महाराष्ट्र राज्य के नागपुर नगर में जन्म
p. 85

(घ) काव्यानि, नाटकानि, गीतानि च
He composed many poems, plays and songs · अनेक काव्य, नाटक और गीत रचे
p. 86

(ङ) राष्ट्रपतिपुरस्कारेण सम्मानितः
Honoured with the President's Award (Rashtrapati Puraskar) · राष्ट्रपति पुरस्कार से सम्मानित
p. 86

**ACTIVITY 2 गतिविधि 2**

**२. अधोलिखितानि शब्दरूपाणि पठन्तु अवगच्छन्तु स्मरन्तु च ।**

(Table of word-forms, p. 86 · शब्दरूप-सारणी, पृ. 86)

**ANSWER उत्तर**

The table gives the प्रथमा-विभक्तिः forms in three numbers. The pattern to read, understand and remember is:
हिन्दी: सारणी में प्रथमा विभक्ति के तीनों वचनों के रूप हैं। पढ़ने, समझने और याद रखने योग्य प्रतिरूप:

| Group · वर्ग | एकवचनम् | द्विवचनम् | बहुवचनम् |
|---|---|---|---|
| **पुल्लिङ्ग (धीर, शूर, बाल, निखिल...)** | धीरः | धीरौ | धीराः |
| **स्त्रीलिङ्ग (कामना, वासना, वञ्चना)** | कामना | कामने | कामनाः |
| **नपुंसकलिङ्ग (समराङ्गण, शोभन, नियत)** | शोभनम् | शोभने | शोभनानि |

**Check: the word "भारतीय" gives भारतीयः – भारतीयौ – भारतीयाः, and "समराङ्गण" gives समराङ्गणम् – समराङ्गणे – समराङ्गणानि (p. 86).**
हिन्दी: जाँच — "भारतीय" → भारतीयः, भारतीयौ, भारतीयाः; "समराङ्गण" → समराङ्गणम्, समराङ्गणे, समराङ्गणानि (पृ. 86)।

NCERT Archive

**ACTIVITY 3 गतिविधि 3**

**३. महापुरुषाणां राष्ट्रनायकानां च चित्राणि अधः सन्ति । एते शूराः वीराः धीराः च आसन् । गीते लिखितान् सर्वान् भावान् एतेषां महापुरुषाणां जीवने वयं पश्यामः ।**




Illustration from the textbook, p. 87 · पाठ्यपुस्तक, पृ. 87

**ANSWER उत्तर**

The qualities named in the song (word-meaning tables, pp. 80–81) can be seen in these lives. One suggested match for each person is given below; any other quality from the song that the student can justify is also acceptable.

हिन्दी: गीत में आए गुण (शब्दार्थ-सारणी, पृ. 80–81) इन महापुरुषों के जीवन में दिखते हैं। प्रत्येक के लिए एक सुझाया गया मेल दिया है; विद्यार्थी अन्य उचित गुण भी लिख सकते हैं।

(क) शङ्कराचार्यः — **गतलालसः · वर्चस्वलः**

Gave up worldly desires early and travelled across India spreading knowledge · सांसारिक इच्छाएँ छोड़कर पूरे भारत में ज्ञान का प्रसार किया

p. 87

© NCERT not to be republished
NCERT Archive

**(ख)** शिवाजिः महाराजः — **शूरः · धृतनीतिः**

Brave Maratha king who founded self-rule and was known for just governance · वीर मराठा राजा, स्वराज्य के संस्थापक, न्यायपूर्ण शासन

p. 87

**(ग)** स्वामी दयानन्दः सरस्वती — **अतिनिश्चलः · जनसेवकः**

Founded the Arya Samaj and worked steadily for education and social reform · आर्य समाज की स्थापना, शिक्षा व समाज-सुधार के लिए अडिग कार्य

p. 87

**(घ)** मदनमोहनः मालवीयः — **जनसेवकः · दृढमानसः**

Founded the Banaras Hindu University for the education of the people · जनता की शिक्षा हेतु काशी हिन्दू विश्वविद्यालय की स्थापना

p. 87

**(ङ)** राज्ञी लक्ष्मीबाई — **गतभीतिः · वीरा**

Fought bravely on the battlefield in 1857 for her kingdom Jhansi · 1857 में झाँसी के लिए रणक्षेत्र में निर्भय होकर लड़ीं

p. 87

**(च)** स्वामी विवेकानन्दः — **दृढशक्तिः · जनसेवकः**

Taught service of people as service of God; spoke at Chicago in 1893 · जनसेवा का सन्देश दिया; 1893 में शिकागो में भाषण

p. 87

**(छ)** महर्षिः अरविन्दः — **अतिनिश्चलः · तेजोयुक्तः**

Took part in the freedom struggle, then became a great yogi and thinker · स्वतन्त्रता-संग्राम में भाग लिया, फिर महान् योगी व चिन्तक बने

p. 87

**(ज)** सुभाषचन्द्रः बोसः — **गतभीतिः · दृढशक्तिः**

Fearless leader who raised the Azad Hind Fauj for India's freedom · निर्भय नेता, भारत की स्वतन्त्रता के लिए आज़ाद हिन्द फ़ौज बनाई

p. 87

**(झ)** ए.पी.जे. अब्दुलः कलामः — **ऊर्जस्वलः · जनसेवकः**

Scientist and President of India who inspired students with energy · वैज्ञानिक व राष्ट्रपति, ऊर्जा से विद्यार्थियों को प्रेरित किया

p. 87

NCERT Archive

**ACTIVITY 4 गतिविधि 4**

**४. एतत् स्तोत्रं ध्यानेन पठन्तु, अवगच्छन्तु स्मरन्तु च ।**
**भारतवर्षस्य केषाञ्चन धीराणां वीराणां कासाञ्चन वीराङ्गनानां च नामोल्लेखः अधोदत्तेषु श्लोकेषु अस्ति । एतान् श्लोकान् सस्वरं गायन्तु स्मरन्तु च ।**

(The four verses of the stotra are on p. 88 · स्तोत्र के चार श्लोक पृ. 88 पर हैं)

**ANSWER उत्तर**

**(क)** ध्यानेन पठन्तु

Read the four verses attentively, with correct pronunciation · चारों श्लोक ध्यान से, शुद्ध उच्चारण के साथ पढ़ें

p. 88

**(ख)** अवगच्छन्तु

Understand: the verses mention the names of some brave men (धीर, वीर) and some brave women (वीराङ्गना) of India; verses 1–2 name women and verses 3–4 name men · समझें: श्लोकों में भारत के कुछ धीर, वीर पुरुषों तथा वीराङ्गनाओं के नाम हैं — श्लोक 1–2 में स्त्रियों के और श्लोक 3–4 में पुरुषों के

p. 88

**(ग)** सस्वरं गायन्तु

Sing the verses aloud, together as a class · श्लोकों को सुर में, कक्षा के साथ गाएँ

p. 88

**(घ)** स्मरन्तु

Memorise the verses, one at a time · श्लोकों को एक-एक करके याद करें

p. 88

NCERT Archive

PR

CLASS 6 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 7

# परियोजनाकार्यम्

Solutions · 3 questions · समाधान · ३ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

**१. अधः प्रदत्तेषु महापुरुषेषु एकस्य लघुजीवनवृत्तं लिखन्तु —**
**स्वामी विवेकानन्दः / शिवाजिः / राणाप्रतापः**

ANSWER उत्तर

Model answer for one of the three persons — Swami Vivekananda — in simple Sanskrit (the student may choose any one of the three):
हिन्दी: तीनों में से एक — स्वामी विवेकानन्द — का सरल संस्कृत में आदर्श उत्तर (विद्यार्थी तीनों में से कोई भी एक चुन सकते हैं):

१. स्वामी विवेकानन्दः भारतस्य महान् संन्यासी आसीत् ।
Swami Vivekananda was a great sannyasi of India. · स्वामी विवेकानन्द भारत के महान् संन्यासी थे।

२. तस्य जन्म कोलकातानगरे अभवत् ।
He was born in the city of Kolkata. · उनका जन्म कोलकाता नगर में हुआ।

३. बाल्ये तस्य नाम नरेन्द्रः आसीत् ।
In childhood his name was Narendra. · बचपन में उनका नाम नरेन्द्र था।

४. सः रामकृष्णपरमहंसस्य शिष्यः आसीत् ।
He was a disciple of Ramakrishna Paramahamsa. · वे रामकृष्ण परमहंस के शिष्य थे।

५. सः अमेरिकादेशे शिकागोनगरे भारतीयसंस्कृतेः विषये भाषणं कृतवान् ।
In the city of Chicago in America he gave a speech about Indian culture. · उन्होंने अमेरिका के शिकागो नगर में भारतीय संस्कृति के विषय में भाषण दिया।

६. सः जनानां सेवां कृतवान् ।
He served the people. · उन्होंने लोगों की सेवा की।

७. सः भारतीयानां कृते प्रेरणास्रोतः आसीत् ।
He was a source of inspiration for Indians. · वे भारतीयों के लिए प्रेरणा के स्रोत थे।

NCERT Archive

**Dates for reference: born 12 January 1863 in Kolkata; spoke at the Parliament of the World's Religions, Chicago, in 1893; passed away on 4 July 1902.**
हिन्दी: सन्दर्भ तिथियाँ — जन्म 12 जनवरी 1863, कोलकाता; 1893 में शिकागो की विश्व धर्म संसद में भाषण; निधन 4 जुलाई 1902।

QUESTION 2 प्रश्न 2

**२. अस्मिन् पाठे प्रयुक्तानां प्रथमाविभक्तेः बहुवचनान्त-पदानां सङ्ग्रहणं कुर्वन्तु ।**
**दशशब्दानां वाक्ये प्रयोगम् अपि कुर्वन्तु ।**

ANSWER उत्तर

Part 1 — collection of प्रथमा-विभक्तिः बहुवचन words used in this lesson (song, dialogue, भावार्थ and tables):
हिन्दी: भाग 1 — इस पाठ में प्रयुक्त प्रथमा विभक्ति बहुवचन पदों का सङ्ग्रह:

| Group · वर्ग | Words · शब्द |
|---|---|
| पुल्लिङ्ग (-आः) | शूराः, धीराः, वीराः, दृढमानसाः, गतलालसाः, प्रियसाहसाः, जनसेवकाः, अतिभावुकाः, शुभचिन्तकाः, ऊर्जस्वलाः, वर्चस्वलाः, अतिनिश्चलाः, निखिलाः, बालाः, भारतीयाः, छात्राः |
| -इ वाले शब्द (-अयः) | गतभीतयः, धृतनीतयः, दृढशक्तयः |
| -इन् वाले शब्द (-इनः) | गुणशालिनः, बलशालिनः, जयगामिनः, विजयार्थिनः, भारतवासिनः |
| -ऋ वाले शब्द (-आरः) | विजेतारः |
| स्त्रीलिङ्ग (-आः) | कामनाः, वासनाः, वञ्चनाः |
| नपुंसकलिङ्ग (-आनि) | समराङ्गणानि, शोभनानि, नियतानि |
| सर्वनाम (pronouns) | वयम्, यूयम्, ते, ताः, तानि, एते, एताः, एतानि |

Part 2 — ten of these words used in sentences:
हिन्दी: भाग 2 — इनमें से दस शब्दों का वाक्यों में प्रयोग:

१. **शूराः** सैनिकाः देशं रक्षन्ति ।
Brave soldiers protect the country. · वीर सैनिक देश की रक्षा करते हैं।

२. **धीराः** जनाः विपत्तौ भयं न कुर्वन्ति ।
Steadfast people do not fear in danger. · धैर्यवान् लोग विपत्ति में भय नहीं करते।

३. **बालाः** गीतं गायन्ति ।
The children sing a song. · बच्चे गीत गाते हैं।

NCERT Archive

४. **छात्राः** पाठं पठन्ति ।
The students read the lesson. · छात्र पाठ पढ़ते हैं।

५. **जनसेवकाः** जनानां सेवां कुर्वन्ति ।
Servants of the people serve the people. · जनसेवक लोगों की सेवा करते हैं।

६. **शुभचिन्तकाः** सर्वेषां हितं चिन्तयन्ति ।
Well-wishers think of the good of all. · शुभचिन्तक सबके हित का विचार करते हैं।

७. **गतभीतयः** वीराः युद्धक्षेत्रे विजयम् इच्छन्ति ।
Fearless heroes wish for victory on the battlefield. · निर्भय वीर युद्धक्षेत्र में विजय चाहते हैं।

८. **गुणशालिनः** जनाः सर्वेषां प्रियाः भवन्ति ।
Virtuous people become dear to all. · गुणवान् लोग सबके प्रिय होते हैं।

९. **भारतीयाः दृढमानसाः** सन्ति ।
Indians are firm-minded. · भारतीय दृढ मन वाले हैं।

१०. **निखिलाः** छात्राः विद्यालयं गच्छन्ति ।
All the students go to school. · सभी छात्र विद्यालय जाते हैं।

QUESTION 3 प्रश्न 3

**३. अन्यत् संस्कृतदेशभक्तिगीतम् अन्विष्य तस्य सामूहिकं वाचनं कुर्वन्तु ।**

ANSWER उत्तर

This is a group activity, so the answer is a method to follow:
हिन्दी: यह समूह-गतिविधि है, इसलिए उत्तर करने की विधि है:

(क) अन्वेषणम्
Find another Sanskrit patriotic song · पुस्तकालय / शिक्षक से अन्य संस्कृत देशभक्ति-गीत खोजें

(ख) अर्थज्ञानम्
First understand its meaning, as with this lesson's tables · पहले अर्थ समझें

(ग) सामूहिकं वाचनम्
Read it together in groups, in one tune and pace · समूह में एक लय से पढ़ें

(घ) प्रस्तुतिः
Present the group reading to the class · कक्षा में प्रस्तुत करें

NCERT Archive